

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Bakalářská práce

Mezinárodní směna a ekonomika ČR

Vojtěch HUBÍNEK

© 2011 ČZU v Praze

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Akademický rok 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Vojtěch Hubínek

obor Provoz a ekonomika

Vedoucí katedry Vám ve smyslu Studijního a zkušebního řádu ČZU v Praze
čl. 16 určuje tuto bakalářskou práci.

Název práce: **Mezinárodní směna a ekonomika ČR**

Osnova bakalářské práce:

1. Úvod
2. Cíl práce a metodika
3. Teoretická východiska mezinárodní směny
4. Obchodní politika
5. Pohyby kapitálu
6. Platební bilance a mezinárodní měnový systém
7. Česká ekonomika po roce 1990
8. Analýza směny ČR
9. Závěr
10. Seznam použitých zdrojů
11. Přílohy

Rozsah hlavní textové části: 30 - 40 stran

Doporučené zdroje:

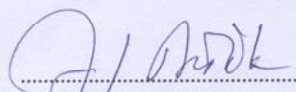
- [1] DURČÁKOVÁ, Jaroslava. Mezinárodní finance. Praha: Management Press, 2007. 487 s. ISBN 978-80-7261-170.
- [2] FRAIT, Jan. Kapitálové toky a měnové kurzy v globalizované ekonomice. Praha: ČVUT, 1999.
- [3] JONÁŠ, Jiří. Světová ekonomika na přelomu tisíciletí. Praha: Management Press, 2000. 237 s. ISBN 80-7261-016-3.
- [4] KINDLEBERGER, Charles Poor. Světová ekonomika. Praha: Academia, 1978.
- [5] SOJKA, Milan. Česká ekonomika v evropských integračních procesech: vybrané problémy. Brno: Doplněk, 2009. 291 s. ISBN 978-80-7236-234-6.
- [6] TOMŠÍK, Karel. Světová ekonomika a její instituce. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2006. 100 s. ISBN 80-213-1416-8.

Elektronické zdroje:

<http://mises.org>
<http://www.imf.org>
<http://www.mpo.cz>
<http://www.worldbank.org>
<http://www.wto.org>

Vedoucí bakalářské práce: **doc. Ing. Alexandr Soukup, CSc.**

Termín odevzdání bakalářské práce: duben 2011

Vedoucí katedry

Děkan

V Praze dne: 19. 2. 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Mezinárodní směna a ekonomika ČR" jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 31.3.2011

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu své bakalářské práce doc. Ing. Alexandrovi Soukupovi, CSc. a rovněž i doc. PhDr. Ing. Karlovi Šředlovi, CSc. za cenné rady, podněty a připomínky, které mi pomohly při zpracování této práce.

Mezinárodní směna a ekonomika ČR

International Change and CR Economy

Souhrn

Mezinárodní směna se v dnešním globalizovaném světě významně podílí na efektivnosti ekonomiky všech států. Každá obchodující země uplatňuje určitou obchodní politiku. Mezi nejdůležitější prvky obchodní politiky patří cla, která dané země uplatňují vůči jiným zemím. Na celém světě existuje mnoho celních unií a jiných integračních uskupení. Nejdůležitější evropskou integrací je Evropská unie.

Pohyby kapitálu se na mezinárodní úrovni rozdělují podle třech kritérií, a to z hlediska: vlastnictví (soukromý, státní a mezinárodní), času (dlouhodobý, střednědobý a krátkodobý) a typu (portfolio, přímé zahraniční investice a úvěry).

K záznamu všech ekonomických transakcí mezi domácí ekonomikou a zahraničím slouží platební bilance. Každý stát usiluje o to, aby byla platební bilance vyrovnaná. Někdy je však k odstranění nerovnováhy zapotřebí mezinárodních organizací, jako je například Mezinárodní měnový fond.

Na počátku 90. let začal v České republice proces transformace centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní. Již od jeho počátku se změnila i teritoriální struktura mezinárodní směny České republiky.

Summary

International change shares the economic effectiveness of all countries in the present global world. Each trading country applies some trade policy. Among the most important trade policy components pertain the tariffs, which are applied by countries against other countries. There are a lot of tariff unions and other integration groupments in the whole world. The most important European integration is The European Union.

The movements of capital at the international level are divided according to three aspects: ownership (private, state and international), term (long-term, medium-term and short-term) and type (portfolio, direct foreign investment and credits).

For a record of all economic operations between inland and outland economy serves the balance of payments. Each country attempts for the balance of payments equalization. It is sometimes necessary a help from international organizations, e.g. The International Monetary Fund for imbalance clearing.

At the beginning of 90's a transformation process of centrally planned economy to market economy started. Since the beginning of transformation also the territorial structure of Czech international change has been changed.

Klíčová slova: mezinárodní směna, clo, celní unie, Evropská unie, kapitál, platební bilance, transformační proces, obrat zahraničního obchodu, vývoz, dovoz

Keywords: international change, tariff, tariff union, The European Union, capital, balance of payments, transformation process, external trade turnover, export, import

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Cíl a metodika.....	11
3	Teoretická východiska mezinárodní směny.....	12
3.1	Teorie nabídky.....	12
3.1.1	Absolutní a komparativní výhody.....	12
3.1.2	Teorie alternativních nákladů.....	13
3.1.3	Výrobní faktory.....	14
3.2	Teorie poptávky.....	15
3.2.1	Zákon reciproční poptávky.....	15
3.2.2	Indiferenční křivky.....	16
3.2.3	Mezinárodní směnné relace.....	17
3.2.4	Obchod s více komoditami.....	17
4	Obchodní politika.....	19
4.1	Clá.....	19
4.2	Celní unie.....	20
4.3	Evropská integrace.....	21
4.3.1	Evropská unie.....	21
5	Pohyby kapitálu.....	25
5.1	Formy mezinárodního pohybu kapitálu.....	25
5.1.1	Přímé zahraniční investice.....	26
5.1.2	Portfolio investice, vklady a úvěry.....	28
5.1.3	Liberalizace mezinárodního pohybu kapitálu.....	29
6	Platební bilance a mezinárodní měnový systém.....	31
6.1	Platební bilance.....	31
6.1.1	Základní kategorie platební bilance.....	31
6.2	Mezinárodní měnový fond.....	34
6.3	Světová banka.....	35
7	Česká ekonomika po roce 1990.....	37
7.1	Transformace centrálně plánované ekonomiky.....	37
7.1.1	Transformace během trvání ČSFR.....	37
7.1.2	Celní unie mezi ČR a SR.....	38
7.1.3	Opětovná recese a následné oživení.....	39
8	Analýza směny ČR.....	40
8.1	Vývoj.....	40
8.2	Komoditní struktura.....	41
8.3	Teritoriální struktura.....	42
9	Závěr.....	44
10	Seznam použitých zdrojů.....	46
11	Přílohy.....	48
11.1	Zelená linka pro export.....	48
11.2	Bariéry exportu služeb v zemích EU.....	49

Seznam tabulek

Tabulka 1: Vývoj mezinárodní směny ČR v období 1993 – 2010 (v mld. Kč).....	40
Tabulka 2: Vývoj podílu základních ukazatelů mezinárodní směny na HDP (v %)	41
Tabulka 3: Komoditní struktura směny ČR dle klasifikace SITC za rok 2009 (v mil. Kč) ...	41
Tabulka 4: Komoditní struktura směny ČR dle klasifikace SITC za rok 2010 (v mil. Kč) ...	42
Tabulka 5: Teritoriální struktura směny ČR podle skupin zemí za rok 2010 (v mil. Kč)	43
Tabulka 6: Směna ČR se sousedními zeměmi za rok 2010 (v mld. Kč)	43
Tabulka 7: Překážky z hlediska zastupitelských úřadů a vývozců	49

1 Úvod

Mezinárodní směna a ostatní složky mezinárodního obchodu jsou vyčleněny do zvláštní větve ekonomie, ačkoliv bychom mohli jejich jednotlivé části zařadit do dvou základních složek ekonomie, a to do mikroekonomie a makroekonomie. První důvod, proč oddělujeme tuto část ekonomiky, spočívá v tradici. Dalším a závažnějším důvodem pro oddělení světové ekonomiky je složitější řešení problémů v oblasti mezinárodní ekonomiky než v oblasti národní. Jedná se o problémy peněžní, bankovní, mzdové a cenové. Důvodů, proč jsou hospodářské problémy v mezinárodním obchodu intenzivnější než ve vnitřním obchodu, můžeme prostřednictvím různých ekonomických teorií nalézt celou řadu. Například klasičtí ekonomové přisuzují vinu mobilitě výrobních faktorů, tj. práce, půda a kapitál, a třeba novodobí liberální ekonomové viní stát kvůli jeho ekonomickým zásahům.

O to, aby byl mezinárodní obchod co nejefektivnější, se vedle příslušných státních institucí starají různé mezinárodní ekonomické organizace. Nejvýznamnější z nich jsou Mezinárodní měnový fond¹, Světová banka² a Světová obchodní organizace³.

¹ International Monetary Fund (IMF)

² International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)

³ World Trade Organization (WTO)

2 Cíl a metodika

Cílem této bakalářské práce bylo objasnění problematiky především kolem mezinárodní směny, charakteristika české ekonomiky a zhodnocení mezinárodní směny České republiky.

K dosažení tohoto cíle byla nejprve vypracována teoretická část, na jejímž začátku se čtenáři seznamují se samotnými předpoklady mezinárodní směny. Dále je věnována pozornost obchodní politice, kterou uplatňují jednotlivé země na mezinárodní úrovni a otázkám, které se týkají kapitálu, platební bilance a mezinárodního měnového systému. Poté následují kapitoly, které jsou zaměřeny na ekonomiku České republiky, konkrétně průběh její transformace z centrálně plánované ekonomiky na tržní a analýza mezinárodní směny České republiky.

Tato bakalářská práce je vypracována technikou studia dokumentů. Jedná se o dokumenty v tištěné a elektronické podobě, které jsou dále uvedeny v seznamu použité literatury. Při psaní práce byly uplatněny metody deskriptivní, komparativní, analýza a syntéza.

3 Teoretická východiska mezinárodní směny

Tato kapitola seznamuje čtenáře se základní problematikou výroby a směny na národní a mezinárodní úrovni. Pro zjednodušení se bude jednat o tzv. čistou teorii, to znamená, že nebudou do této problematiky zahrnuty měnové problémy a pohyby kapitálu.

3.1 Teorie nabídky

3.1.1 Absolutní a komparativní výhody

Každá země si teoreticky může vyrobit jakékoliv zboží sama. Ovšem výroba různých druhů zboží je různě nákladná a před započítáním vlastní výroby je třeba zvážit, jestli se nevyplatí toto zboží raději dovést. Tato otázka tvoří podstatu mezinárodní směny (Pavelka, 2007).

V rámci jedné země vyrábí každá oblast takové zboží, jehož výroba je při daných podmínkách levnější než v ostatních oblastech. Hodnota daného zboží je určena jeho obsahem práce. Pokud se produkt určitého odvětví prodává za více peněz, než činí skutečná hodnota práce, která je zapotřebí k jeho výrobě, dojde k přesunu pracovní síly z jiných odvětví do tohoto odvětví. Nabídka práce v tomto odvětví poroste až do chvíle, kdy cena poklesne na skutečnou hodnotu práce. Tento princip vyrovnávání cen platí samozřejmě, i pokud se produkt prodává za nižší cenu, než je skutečná hodnota práce. Z výše uvedeného vyplývá, že uvnitř země existuje taková cena zboží, která odpovídá jejímu obsahu práce. Pracovní síla se tedy sama rozprostře po určitých oblastech, ve kterých bude vyrábět a vzájemně si prodávat ty výrobky, které jsou pro dané oblasti nejvýhodnější. Tyto oblasti mají tedy pro výrobu daného zboží oproti ostatním oblastem absolutní výhodu. Jedná-li se o oblasti jedné země, práce se sama přelévá snadno, pokud se ale jedná o různé státy, tak je přesun pracovní síly jen minimální, rozhodně ne takový, aby se vyrovnaly mzdové relace (Kindleberger, 1978).

Při mezinárodním obchodu mezi zeměmi X a Y, které nabízejí dvě stejné komodity zboží, mohou nastat dva případy. Prvním případem je, že země X má u jedné komodity absolutní výhodu, tzn., že její výroba je v dané zemi výhodnější, a u druhé komodity absolutní nevýhodu (Kindleberger, 1978).

V druhém případě má země X výhodu u obou komodit zboží. Podle pravidla absolutních výhod k obchodu mezi zeměmi nedochází, vždyť země X vyrábí obě komodity levněji. K obchodu ale dochází díky **zákonu komparativních výhod**. Ten spočívá v tom, že země bude vyvážet ten výrobek, u kterého má výhodu nebo komparativní výhodu, a dovážet ten výrobek, u kterého má nižší výhodu nebo komparativní nevýhodu. Obchod na základě zákona komparativních výhod je pro obě země výhodnější, protože se mohou specializovat na výrobu jedné komodity. Tato teorie nazvaná pracovní teorie hodnoty je dílem klasických ekonomů, konkrétně Davida Ricarda⁴ (Kindleberger, 1978).

3.1.2 Teorie alternativních nákladů

Později však byla pracovní teorie hodnoty zamítnuta, neboť se zjistilo, že práce není homogenní. Existuje mnoho pracovních skupin s rozdílnými mzdami, k jejímuž vyrovnání dochází jen velmi málo nebo dokonce vůbec. Mzda je vždy vyšší u poptávaných druhů práce (Kindleberger, 1978).

Ovšem výrobu neovlivňuje jen samotná práce, ale i ostatní výrobní faktory, jimiž jsou půda a kapitál. Právě rozdílné kombinace mezi těmito faktory jsou dalším a závažnějším důvodem k zamítnutí teorie klasických ekonomů (Kindleberger, 1978). Myšlenku rozdílné kombinace výrobních faktorů nejlépe pochopíme na příkladu dvou komodit zboží, jako je fotoaparát a pšenice. K určení jejich hodnoty nám nestačí pouze porovnat obsah práce, ale musíme vzít v úvahu i to, že k výrobě pracovní jednotky fotoaparátu potřebujeme daleko více kapitálu než k výrobě pšenice, k jejíž výrobě potřebujeme zase více půdy.

Další teorií mezinárodní směny je teorie alternativních nákladů, kterou vymyslel profesor Haberler⁵. Tato teorie, jinak také označována jako „cena ušlé příležitosti“, nám říká, jakého množství určité komodity zboží se musí země X vzdát pro získání většího množství té druhé komodity. K určení tohoto množství se používají křivky výrobních možností, na nichž leží existující možnosti výroby (Kindleberger, 1978).

⁴ David Ricardo (1772 – 1823) – anglický klasický ekonom

⁵ Gottfried von Haberler (1900- 1995) - rakouský ekonom, působící v USA

Křivky výrobních možností vyjádřené přímkou odráží konstantní alternativní náklady. Pokud chceme zjistit, jaký dopad bude mít na výrobu zemí X a Y mezinárodní obchod, zobrazíme křivky výrobních možností do jednoho grafu. Při překreslení je důležité zachovat původní měřítko. Po navázání obchodu mezi oběma zeměmi se nová cena ustálí někde mezi původními cenami. Pro jednu zemi může být nová cena totožná s původní cenou, nikoli však pro obě země. Před navázáním mezinárodního obchodu vyrábí obě země, i když v rozdílném množství obě komodity zboží. Po jeho navázání je však při konstantních alternativních nákladech pro obě země výhodnější specializovat svou výrobu na konkrétní komoditu, tzn., že výroba se na křivce posune k jednomu z jejích okrajů (Kindleberger, 1978).

Vzhledem k tomu, že všechny výrobní faktory v zemi X a Y nejsou stejně vhodné pro produkci obou komodit, můžeme se setkat s tím, že alternativní náklady už nebudou konstantní, ale rostoucí. Tento fakt změní také tvar křivky výrobních možností, ten se stane konkávní. Při rostoucích alternativních nákladech neodpovídá křivce výrobních možností cenová křivka, ta je totiž determinována poptávkou a je vyjádřena přímkou. V místě dotyku cenové křivky a křivky výrobních možností se pak uskutečňuje výroba. Mezinárodní obchod bude při rostoucích alternativních nákladech podobný tomu při konstantních alternativních nákladech, s výjimkou toho, že se žádná ze zemí pravděpodobně nebude úplně specializovat na výrobu jedné komodity zboží. To je dáno přesunem výrobních faktorů vhodných pro výrobu jednoho odvětví do odvětví druhého. U hlavní komodity se náklady na výrobu zvyšují, protože výrobní faktory přesunuté z druhého odvětví nejsou tak efektivní, a u druhé komodity se náklady na výrobu jedné jednotky naopak snižují, protože zde zůstávají pouze faktory vhodné pro výrobu dané komodity. Totéž ale s opačnou vývojovou tendencí platí i pro druhou zemi (Kindleberger, 1978).

3.1.3 Výrobní faktory

Rozdílnost komparativních nákladů za určitý druh zboží mezi obchodujícími zeměmi způsobuje odlišná dostupnost výrobních faktorů v jednotlivých obchodujících zemích. Například ty země, které mají dostatek půdy, mají levnější potraviny než země, které mají málo půdy. To, že nějaká země disponuje malým či dokonce vůbec žádným množstvím

faktoru nutného k výrobě určitého produktu, v reálním světě ještě neznamena, že by produkt nemohla vyrábět. Typickým příkladem je Japonsko, které je velice chudé na nerostné suroviny, přesto je to jedna z největších světových velmocí ve výrobě technologií. Suroviny k jejich výrobě totiž dováží ze zahraničí a výroba se Japonsku i přes absenci tohoto faktoru vyplatí (Kindleberger, 1978).

Mezinárodní obchod vzniká, pokud se mezi obchodujícími zeměmi liší relativní ceny daných komodit. Přitom se v obchodujících zemích vyrovnávají ceny a s tím souvisí i vyrovnání cen faktorů (Kindleberger, 1978).

3.2 Teorie poptávky

3.2.1 Zákon reciproční poptávky

Tak jako je v teorii nabídky základním pilířem zákon komparativních nákladů, v teorii poptávky je to zákon reciproční poptávky. Abychom mohli určit cenu nějaké komodity, musíme vedle vyčíslení výrobních nákladů znát ještě údaje o poptávce po konkrétních produktech v jednotlivých obchodujících zemích. Tedy jaká je velikost poptávky v zemi X a reciproční velikost poptávky v zemi Y. Cena, za kterou budou obě země obchodovat, je ovlivněna tzv. „zákonem reciproční poptávky“. Tento zákon vymyslel John Stuart Mill⁶⁾. Reciprocita poptávky je klíčová při určování ceny pouze mezi zeměmi srovnatelné velikosti. Mezi zeměmi rozdílné velikosti si ale může ta větší země zvolit cenu, která ji nejlépe vyhovuje. To je dáno tím, že poptávka ve velké zemi zcela převáží poptávku v malé zemi (Kindleberger, 1978).

Grafické znázornění poptávky je reprezentováno pomocí tzv. křivek nabídky, které vymysleli profesori Edgeworth⁷⁾ a Marshall⁸⁾, tyto křivky se tedy označují jako Marshallovy – Edgeworthovy křivky nabídky. Křivka nabídky nemůže překročit cenovou křivku, a to samozřejmě proto, že si žádná země nebude z dovozu kupovat zboží, které si může doma

⁶⁾ John Stuart Mill (1806 – 1873) – jeden z posledních anglických klasických ekonomů

⁷⁾ Alfred Marshall (1842 – 1924) – anglický ekonom, tvůrce moderní ekonomie

⁸⁾ Kenneth Essex Edgeworth (1880 – 1972) – irský ekonom a astronom

vyrobit levněji. Může s ní být po určitou dobu nanejvýš totožná. Tento fakt nastane v případě, že pro danou zemi vyjde vývoz i dovoz nastejno (Kindleberger, 1978).

Předchozí tvrzení platí za předpokladu konstantních nákladů. Pro reálný svět přicházejí v úvahu pouze rostoucí alternativní náklady, a s tím, jak už bylo řečeno v teorii nabídky, že neexistuje úplná specializace země na určitý produkt. Vzhledem k tomu, že budou země vyrábět více produktů, nebude žádná země sama určovat směnné relace. Ke slovu se tedy dostává zákon reciproční poptávky. Samotnou poptávku pak zjistíme pomocí indiferenčních křivek (Kindleberger, 1978).

3.2.2 Indiferenční křivky

Indiferenční křivka je množina bodů vyjadřující užitek spotřebitele při různých kombinacích dvou výrobků. „Spotřebitel je ve vztahu k nim indiferentní, tedy nedává přednost jedné z nich oproti jiné kombinaci“ (Burianová a kol., 2009). Tvar jednoduché indiferenční křivky je konvexní k počátku a postupně se na obou stranách zplošťuje, až získá asymptotický tvar k osám x a y , které značí množství dvou konkrétních výrobků. Asymptotičnost k oběma osám je dána tím, že spotřebitel není od určitého množství ochoten vzdát se jednoho výrobku za ten druhý. Spotřebitel užívá ta množství obou výrobků, kde se indiferenční křivka, která vyjadřuje jeho reálný důchod, protne s cenovou křivkou (Kindleberger, 1978).

Indiferenční křivky jsou uspořádány do map, kam můžeme nakreslit nekonečně mnoho indiferenčních křivek, které však jsou vždy rovnoběžné. Každá indiferenční křivka, která je více vzdálena od počátku představuje větší užitek pro spotřebitele a naopak (Burianová a kol., 2009).

Jednoduché indiferenční křivky vyjadřují užitek pro jednotlivce. Tatáž množství obou výrobků totiž neposkytují všem spotřebitelům stejný užitek. To je způsobeno rozdílnými záliby spotřebitelů. To znamená, že každý spotřebitel s jinými záliby má jinou indiferenční mapu. Křivky obou map se však navzájem protínají, což je nepřípustné. Proto se v praxi pro zobrazení indiferenčních křivek společnosti, používají křivky nějakého jednotlivce. Vedle předpokladu, že celá společnost má stejné záliby, ještě ekonomové počítají s tím, že se záliby v průběhu jednotlivých období nemění a že se nezmění ani reálný důchod (Kindleberger, 1978).

Toto tedy byly předpoklady, pro společenskou křivku, která je sice nerealistická, ale má velký význam při zjišťování, za jakou cenu se budou směňovat dvě komodity zboží. Při snižujících se výnosech a neexistenci mezinárodního obchodu se pak výroba i spotřeba bude uskutečňovat v bodě dotyku křivky výrobních možností s nejvyšší možnou indifferenční křivkou (Kindleberger, 1978).

3.2.3 Mezinárodní směnné relace

Při existenci mezinárodního obchodu mezi dvěma zeměmi jsou množství a ceny směňovaného zboží určeny tečnami ke křivkám výrobních možností a k nějaké vyšší indifferenční křivce. Předpoklad, že jsou ceny po zavedení obchodu stejné v obou zemích, se v grafu projeví tak, že jsou přímkami rovnoběžné. Dále můžeme z grafu vyčíst, že množství dováženého zboží jedné země a vyváženého množství druhé země se shoduje. To je dáno tím, že přímkami mají stejnou délku a sklon (Kindleberger, 1978).

Jak už bylo řečeno v teorii nabídky, výroba určité země se bude zaměřovat hlavně na tu komoditu, kterou mohou při daných výrobních faktorech vyrobit levněji. Spotřeba se ale bude posouvat více do středu, a to proto, že dovážené nedostatkové zboží je levnější (Kindleberger, 1978).

Jedna nebo obě země si díky mezinárodnímu obchodu polepší. Více si však polepší ta země, jejíž cenový rozdíl dané komodity před zahájením mezinárodního obchodu a po jeho zahájení je vyšší. Proto roste obchod ve vyspělých zemích rychleji než v rozvojových (Kindleberger, 1978).

3.2.4 Obchod s více komoditami

Až doposud jsme se zabývali pouze případem, kdy dvě země mezi sebou obchodovaly pouze se dvěma komoditami. Pokud budou dané dvě země mezi sebou obchodovat například se šesti komoditami, vyvážet budou opět tu, u které mají největší výhodu a dovážet tu, u které mají největší nevýhodu. Vývoz či dovoz zbylých čtyř komodit se pak bude odvíjet od obchodní bilance. Pokud bude například poptávka po dovozu určité komodity vysoká, bude

se zřejmě muset všech pět zbývajících komodit vyvážet, aby se dorovнала bilance. Teorie mezinárodního obchodu tedy funguje na základě všeobecné rovnováhy (Kindleberger, 1978).

4 Obchodní politika

4.1 Cla

Cla představují státní zásahy do mezinárodního obchodu. Pro další popis je vhodné rozčlenění cel podle jejich účinků na ekonomiku daného státu. Takovými účinky jsou:

- „*protekcionalistický účinek, účinek na spotřebu, účinek na státní příjmy, přerozdělovací účinek, účinek na směnné relace, konkurenční účinek, důchodový účinek, účinek na platební bilanci*“ (Kindleberger, 1978).

V grafu určuje protekcionalistický účinek uvaleného cla pružnost křivky nabídky. Při její pružnosti je protekcionalistický účinek velký a naopak. Clo je tedy prohibitivní, pokud je protekcionalistický účinek dostatečně velký, aby domácí výroba pokryla domácí poptávku bez nutnosti dovozu (Kindleberger, 1978).

Uvalené clo se ještě dále dělí na dovozní clo a vývozní clo. Zatímco protekcionalistický účinek dovozního cla je téměř vždy pozitivní, u vývozního cla není žádný pozitivní dopad a namísto protekcionalistického účinku má vývozní clo destruktivní účinek, neboť snižuje ziskovost výroby vyváženého zboží. Proto se s vývozním clem setkáváme jen velmi zřídka (Kindleberger, 1978).

Pro určitý stát ovšem nepředstavuje uvalení cla na dovážené zboží tu nejlepší variantu, neboť země, se kterými obchodujeme, mohou podniknout stejná opatření a naše ekonomická situace se může ještě zhoršit. Proto je vždy lepší zvolit nějakou jinou alternativu cla, která nemá nežádoucí účinky, a s nimiž dosáhneme stejných, nebo ještě lepších výsledků. Takovýmito alternativami jsou například subvence podnikům. Subvence totiž podněcují výrobu a zároveň neomezují spotřebu. Jako další metody využíváme přímé daně a transfery, které tak nedeformují výrobu a spotřebu, dále mezinárodní transfery ke zlepšení směnných relací a měnovou a fiskální politiku pro zlepšení situace v oblasti zaměstnanosti a platební bilance (Kindleberger, 1978).

4.2 Celní unie

Celní unie mezi domácím a partnerským státem napomáhá partnerskému státu snáze se dostat na domácí trh. Před jejím zavedením může být uvalené clo na dovážené zboží tak vysoké, že je budoucímu partnerskému státu, stejně jako zbytku světa vstup na domácí trh prakticky znemožněn. Zavedení celní unie znamená pro domácí zemi přesun části spotřebitelských výdajů z domácího trhu na partnerův trh. „Vlastní ztráta z odchýlení obchodu představuje přesun v dovozech od levných světových zdrojů k partnerovi s vyššími náklady.“ Kromě těchto čistých vlastních zisků a ztrát nesmíme zapomenout ještě na další, tzv. hrubé přesuny, které reprezentuje například vyšší celková hodnota dovozu partnerské země na úkor ostatního světa. Domácí země se rovněž musí se svým partnerem dělit o zisk z celního příjmu. Na snížení cen pro domácí spotřebitele připadne jen jeho část a zbytek připadne výrobcům partnerské země. Tento fakt, znamená pro domácí zemi ztrátu, protože zisky spotřebitelů nejsou tak vysoké, aby pokryly ztrátu státního příjmu (Kindleberger, 1978).

Zisky z celní unie jsou díky většímu vytváření obchodu tím vyšší, čím větší je pružnost poptávky a nabídky v domácí zemi, čím větší jsou rozdíly v nákladech mezi domácí a partnerskou zemí a čím menší jsou rozdíly v nákladech mezi partnerkou zemí a ostatním světem. V opačném případě, tzn. při menší pružnosti křivek poptávky a nabídky v domácí zemi, menším rozdílu v nákladech mezi domácí a partnerskou zemí a větším rozdílu v nákladech mezi partnerskou zemí a ostatním světem, představuje odchýlení obchodu větší ztrátu. Efektivnost celní unie je tím větší, čím větší je počet jejích členů a čím nižší je vnější společný celní sazebník, neboť rozsah odchýlení obchodu bude tím menší (Kindleberger, 1978).

Účinky celní unie lze rozdělit na statické a dynamické. Statickou povahu mají výše zmíněné vytváření obchodu a odchýlování obchodu. Statický zisk je však malý. Důležitější jsou zisky dynamické povahy, které se dále rozčleňují do 3 podskupin, a to úspory z velkovýroby, podnícení konkurence a podnícení investic. Úspory z velkovýroby tvoří hlavně možnost specializace na určitý výrobek. Při nižších cenách je více podnícena konkurence. To nutí velké podniky k soutěživosti a malé podniky k fúzi, aby se staly efektivními a nezánikly. Právě podnícení konkurence má spolu se změnou v cenových relacích za následek podnícení investic. Nové investice do efektivních odvětví jsou však doprovázeny útlumem investic do odvětví, která nejsou schopna postavit se konkurenci.

Podněcování investic v nových odvětvích bývá větší než jejich útlum v zanikajících odvětvích. Pokud tomu tak je, můžeme říci, že celní unie působí inflačně. K podněcování investic dochází také ze zahraničí a to dvojím způsobem: buď se zahraniční firmy přímo přestěhují do určité země, anebo nahradí obchod celními továrnami (Kindleberger, 1978).

4.3 Evropská integrace

Nejvýznamnější hospodářské oblasti světa tvoří evropský, americký a japonský hospodářský sektor. Evropský hospodářský sektor se od amerického a japonského liší svou velkou historickou vnitřní rozmanitostí, kterou je nutno v rámci Evropské unie (EU) překonávat. Jedná se o ekonomickou, sociální, technologickou a politickou oblast (Cihelková a kol., 1997).

Mimo EU, které je věnována celá další podkapitola, tvoří evropské centrum ještě státy ESVO, ke kterým patří Norsko, Švýcarsko, Island a Lichtenštejnsko. Tyto země, které se nepřipojily k ES spíše z mimoekonomických důvodů, se alespoň snažily o vytvoření těsné spolupráce s ES. Vyvrcholením této snahy vzešla koncepce tzv. Evropského ekonomického prostoru, která znamenala vytvoření největší zóny volného obchodu s průmyslovými výrobky na světě (Cihelková a kol., 1997).

4.3.1 Evropská unie

Po druhé světové válce se začíná realizovat myšlenka o jednotné Evropě, díky které by se překonaly bariéry mezi jednotlivými evropskými státy, jejichž ekonomický nacionalismus a obchodněpolitický protekcionismus vlastně způsobil obě světové války. Vyvrcholením reformních snah Evropské unie (tehdy Evropského společenství - ES) bylo v roce 1986 podepsání tzv. Jednotného evropského aktu (JEA), který se dotýkal svými souvislostmi i nečlenských zemí Evropského společenství, zejména Evropského sdružení volného obchodu (ESVO). JEA modifikuje původní zakladatelské dohody, které vznikly v padesátých letech. „Významný pokrok byl zaznamenán v rozšíření rozhodování kvalifikovanou většinou do čtyř oblastí: 1) v komplexu jednotného vnitřního trhu; 2) v koordinaci vědecko-technické politiky

ES; 3) v procesu upevňování ekonomické a sociální soudržnosti společenství; 4) ve zlepšování podmínek pracujících.“ Díky JEA posílilo postavení orgánů ES, například Evropský parlament, JEA obsahuje i některé nové prvky z mezinárodní měnové oblasti a ekologie (Cihelková a kol., 1997).

Evropská unie dnes čítá 25 členských států. Vlastní pojem Evropská unie pochází sice až z 90. let 20. století, ale výchozí institucionální forma integračního procesu vznikla už v roce 1952 pod názvem Evropské sdružení uhlí a oceli (ESUO), které čítalo šest členů: Německo, Francii, Itálii a země Beneluxu, tedy Belgie, Nizozemsko a Lucembursko. V roce 1958 vznikají další dvě integrační společenství: Evropské hospodářské společenství (EHS) a Evropské společenství pro atomovou energii (Euroatom), jejichž členové byly totožní jako u ESUO. V roce 1973 se členy třech výše zmíněných společenství staly Spojené království, Dánsko a Irsko (Cihelková a kol., 1997).

Mezi léty 1973 – 1985 ovšem nastala stagnace integračního procesu. Pro toto období je charakterizováno jako období strukturálních krizí. Vnější nepříznivé vlivy nastaly kvůli mezinárodnímu měnovému systému. Prudký nárůst cen energetických zdrojů a surovin měl za následek pokles dynamiky ekonomického růstu a prudký nárůst nezaměstnanosti. Stabilizovat měnové kurzy se podařilo v roce 1978, kdy byla podepsána dohoda o Evropském měnovém systému. S tím souvisí zavedení nové měnové jednotky ECU, která sice stála mimo národní měny, ale brala v potaz rozdílnou ekonomickou sílu jednotlivých členských států (Cihelková a kol., 1997).

Období mezi léty 1986 – 1992 představuje oživení integrační dynamiky. Výrazně se na tom podílel tzv. Jednotný evropský akt (viz výše). K oživení integrační aktivity došlo díky rychlejšímu růstu produktivity práce než růstu mezd, a tudíž se ztlumila inflace a zvýšila investiční aktivita. Významným integračním krokem bylo rozšíření počtu členských států ES. V této vlně se do ES začlenilo Řecko, které přistoupilo už v roce 1981 a Španělsko a Portugalsko, přistoupivší v roce 1986 (Cihelková a kol., 1997).

V roce 1985 byl připraven v Bílé knize Komise a v roce 1986 právně upraven v JEA projekt tzv. jednotného vnitřního trhu. Tento projekt směřovaný k roku 1992 měl dovršit předchozí snahy a umožnit volný pohyb zboží, služeb, kapitálu a osob. Projekt jednotného vnitřního trhu byl součástí širší reformy ES, zahrnující pět okruhů: „1) vytvoření velkoprostorového vnitřního trhu zahrnujícího v době vzniku ekonomiku dvanácti evropských států; 2) na hospodářsko-politickou strategii zdůrazňující součinnost sociálních

partnerů a pružnost na trhu práce; 3) na spolupráci technologickou ve větším rozsahu a s větší účinností; 4) na prohlubování ekonomické soudržnosti ES; 5) na zvýšenou pozornost sociální dimenze integračních kroků, včetně vnitřního trhu.“ K vytvoření jednotného vnitřního trhu byla ovšem zapotřebí aktivní účast členských států, aby odstranily jeho překážky. Tyto překážky můžeme rozdělit do třech skupin, a to na věcné a fyzické, technické, daňové. Pro odstranění prvního druhu překážek bylo zapotřebí odstranit kontroly na vnitřních hranicích ES pro zboží, kapitál, služby a osoby a sjednotit podmínky pro volný pohyb zboží, kapitálu, služeb a osob i uvnitř země. Technické bariéry spočívaly v rozdílných normách a předpisech, upravujících kvalitu výrobků, zemědělských produktů a používaných technologií, v bezpečnosti práce atd. daňová harmonizace, která měla přispět k harmonizaci konkurenčních podmínek, předpokládala sjednocení nepřímých daní prodaného zboží a jeho zdanění u prodávajícího. Odstranění tohoto třetího druhu překážek se ukázalo být tím nejtěžším (Cihelková a kol., 1997).

Hospodářská a měnová unie

V únoru 1992 byla podepsána tzv. Maastrichtská smlouva, zahrnující Smlouvu o Evropské unii, doplnění smlouvy o Evropském společenství a další dokumenty. Maastrichtská smlouva měla zajistit další postup integrace, kterou urychlilo sjednocení Německa, které bylo považováno za ekonomicky nejvyspělejší zemi společenství. Otevřela se tak cesta k hospodářské a měnové unii (Cihelková a kol., 1997).

Ve smlouvě o Evropské unii jsou zakotveny tři pilíře činnosti EU, představující překročení rámce původní Říšské smlouvy. První pilíř zahrnuje ekonomickou oblast a tvoří ho ES, Euroatom, azylová a přistěhovalecká politika, celní problematika, soudní spolupráce v občanskoprávních záležitostech a Schengenská dohoda z roku 1985. Cílem prvního pilíře je podpora ekonomického a sociálního pokroku, posilováním ekonomické a sociální soudržnosti, odstraněním vnitřních hranic a v neposlední řadě zavedením hospodářské a měnové unie se společnou měnou. Druhý pilíř je zaměřen na společnou zahraniční a bezpečnostní politiku. Jeho cílem je: „zabezpečit společné hodnoty, základní zájmy a nezávislost EU, posilovat bezpečnost EU a jejích členských států, zachovat mír, posilovat mezinárodní bezpečnost, podporovat mezinárodní spolupráci, upevnit a rozvíjet demokracii a právní stát“. Třetí pilíř zahrnuje oblast soudní a vnitřních věcí. Jedná se především o volný pohyb osob v rámci EU a s tím související kontroly a vnějších hranicích EU, boj proti

drogové závislosti a podvodům na mezinárodní úrovni, policejní spolupráce proti mezinárodnímu zločinu. Smlouva o Evropské unii byla uzavřena na dobu neurčitou s platností od 1. 11. 1993 (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Smlouva o založení Evropského společenství rozšiřuje původní Říšskou smlouvu o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957. Už zkrácení názvu nám napovídá, že činnost ES se neorientuje pouze na ekonomickou sféru. Úkolem ES je koordinování nebo doplňování aktivit členských zemí v oblastech sociální politiky, podpory výzkumu a technického rozvoje, podpory všeobecného a odborného vzdělávání, zdravotnictví, ochrany spotřebitele, podpory transevropských sítí, rozvojové spolupráce a podporování hospodářské a sociální soudržnosti. Tato smlouva se hodně zaměřuje na sociální oblast. Vy smlouvě jsou také uvedeny podmínky a časový harmonogram vytvoření hospodářské a měnové unie se zavedením společné měny. Také smlouva o Evropské unii byla uzavřena na dobu neurčitou s platností od 1. 11. 1993 (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Všechny stávající Smlouvy měla nahradit Smlouva o Ústavě pro Evropu, neboli Evropská ústava, která byla podepsána 29. 10. 2004 v Římě. Evropská ústava se skládá ze čtyř částí: 1) vymezení EU, její cíle, pravomoci, rozhodovací postupy a orgány; 2) Charta základních práv; 3) věnování se činností EU a přejímání mnohých ustanovení stávajících Smluv; 4) závěrečná ustanovení. Cíle Evropské ústavy bylo sjednocení stávajících Smluv pro zjednodušení právního rámce EU a vytvoření jediné organizace s právní subjektivitou, a to Evropské unie. EU, která až do této doby neměla právní subjektivitu, tak měla nahradit dosavadní dvě právní subjektivity, a to Evropské společenství a Euroatom. Evropskou ústavu ovšem musí vzhledem k její důležitosti odsouhlasit všechny státy, a to se zatím nestalo (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

5 Pohyby kapitálu

Kapitál patří mezi tzv. mobilní výrobní faktory. Do této skupiny se dále řadí vědeckotechnické poznatky a pracovní síly. Mobilní výrobní faktory migrují ze zemí s nižší produktivitou do zemí s vyšší produktivitou a tím zvyšují světový produkt. Mezinárodní pohyb výrobních faktorů reaguje na stejné podněty jako mezinárodní pohyb zboží a služeb, kterými jsou různé ceny. Díky mezinárodním pohybům kapitálu, zvláště pak při jejich rostoucí intenzitě se tak mohou vyrovnat rozdíly v nákladech konkurenčního a různorodého zboží a tudíž omezit mezinárodní směnu. Provázanost národních ekonomik může probíhat dvěma způsoby: a) formou mezinárodní směny, tzn. mezinárodním pohybem výsledků výroby v podobě vývozu a dovozu zboží a služeb; b) mezinárodním pohybem faktorů výroby. Oba dva způsoby jsou navzájem propojeny a jejich význam v dnešním globalizovaném světě dlouhodobě narůstá. Rozdíl mezi výsledky výroby a faktory výroby spočívá mimo jiné i ve vlastnickém právu. V případě prodeje zboží a služeb totiž prodávajícímu zaniká vlastnické právo na daný předmět koupě, kdežto u výrobních faktorů mu zůstává (Cihelková a kol., 1997).

Mezi příčiny vývozu kapitálu patří snaha zemí urychlit tempo růstu tuzemských ekonomik, to platí hlavně pro rozvojové země, anebo při jejich absolutním ekonomickém vyčerpání, jako tomu bylo například po druhé světové válce v SRN, Francii, Japonsku a dalších zemích. Další příčinou jsou vysoké požadavky výrobních faktorů, které pro svůj další rozvoj vyžadují značné množství kapitálu, který už domácí zdroje nejsou schopny samy zajistit. Při současném rychlém vědeckotechnickém pokroku vyžadují zahraniční kapitál mnohdy i ty nejvyspělejší státy světa (Cihelková a kol., 1997).

5.1 Formy mezinárodního pohybu kapitálu

Kapitál pohybující se na mezinárodní úrovni tvoří finanční toky, mající formu úvěru a nákupů podniků v zahraničí nebo jejich výstavba, a jednak fyzické kapitálové zboží, jako například stroje a jiná zařízení. Jednotlivé finanční toky představují pohyby mezi věřiteli a dlužníky a mezi vlastníky nebo spoluvlastníky a jejich podniky (Cihelková a kol., 1997).

Pohyby kapitálu na mezinárodní úrovni můžeme rozdělit podle třech kritérií, a to z hlediska vlastnictví (soukromý, státní a mezinárodní), z časového hlediska (dlouhodobý, střednědobý a krátkodobý) a z hlediska typu (portfolio, přímé zahraniční investice a úvěry). Se soukromým dlouhodobým kapitálem se setkáváme v podobě portfolio a přímých zahraničních investic. Představují ho akcie, obligace, copyrighty atd. Státní kapitál se vyskytuje v podobě krátkodobé až dlouhodobé zahraniční půjčky jiným vládním institucím (Cihelková a kol., 1997).

5.1.1 Přímé zahraniční investice

Přímé zahraniční investice (dále PZI), představují takové investice, provedené investorem v zahraničí, díky nimž se stane vlastníkem nebo spoluvlastníkem podniku a získá tak zároveň právo na spolurozhodování. PZI se vyskytují ve dvou formách, a to buďto založením nového podniku nebo nákupem kontrolního balíku existujícího podniku, tzv. akvizice. PZI představují vždy dlouhodobý kapitál, který mívá většinou podobu soukromého, výjimečně i státního a mezinárodního kapitálu (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

PZI jsou výhodné jak pro investora, tak někdy i pro hostitelskou zemi. Investor může získat levnou pracovní sílu, půdu, „vnitřní“ napojení na trh. Zpravidla se rozhodne investovat také kvůli tomu, že jsou v hostitelské zemi nižší daně, nebo aby měl nižší dopravní náklady a z řady dalších důvodů. Při rozhodování o investování ale musí vzít v úvahu i investiční riziko, kterým může být komplikované převedení zisku do mateřské země a rovněž si musí ohlídat riziko dvojího zdanění. Přínosem PZI pro hostitelskou zemi bývá zvýšení zaměstnanosti, produkce, celkové oživení regionu, přístup na nové trhy atd. ovšem problémem někdy jsou konkurenční střety mezi silným zahraničním investorem a slabými domácími podniky, které tak mohou zaniknout. Dalším nebezpečím je to, že zájmy zahraničního investora se nemusí krýt se zájmy hostitelské země, a proto mohou PZI zejména v rozvojových zemích způsobit zhoršení ekonomické situace. Celkový přínos pro danou ekonomiku v krátkém časovém období je problematický. Vzniknou sice nová pracovní místa, ale díky efektivnějším technologiím se zvýší nezaměstnanost. Z dlouhodobého hlediska jsou PZI přínosem pro danou ekonomiku, neboť se díky restrukturalizaci zvýší její konkurenceschopnost (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Faktorů, které ovlivňují rozhodování o investování, je celá řada a každá země nenabízí zahraničním investorům stejné podmínky pro zhodnocení jejich investic. Pro investory je důležitá například dostupnost dodavatelů a odběratelů, infrastruktura, tradice, kvalifikace pracovních sil, průměrné mzdy, daňová politika, celní politika a další. Hostitelské země navíc nabízejí zahraničním investorům různá zvýhodnění, pokud se rozhodnou v jejich zemi investovat jejich kapitál, tento druh zvýhodnění označujeme jako investiční pobídky. Druhy investičních pobídek, zakotvených v zákonech, se pak odvíjejí od výše zmíněných faktorů. Nejdůležitějšími z nich jsou: daňová zvýhodnění (například daňové prázdny, odlišné sazby daně z příjmu), celní úlevy, finanční podpory (granty a dotace) (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Pro regiony představují nová investiční aktivita snížení nezaměstnanosti, napojení místní sítě firem na zahraniční společnosti, celkové oživení regionu a vyšší daňové výnosy do místního rozpočtu. Proto se je snaží získat ještě tzv. místními podporami, které už nejsou zakotveny v zákonech, ale jsou předmětem jednání. Do kategorie místní podpory patří například výhodný prodej místních pozemků či dokonce jejich darování, příprava infrastruktury, školení zaměstnanců a další. Každý region se také snaží o vybudování průmyslové zóny v dané oblasti, tzn. vhodné území pro investora s potřebnou infrastrukturou (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Zájem o zahraniční investice mají jak chudé, tak i bohaté země. Typickou zemí, na jejímž území působí mnoho zahraničních investorů je Irsko. Na území Irska se začínají objevovat zahraniční aktivity už v 50. letech 20. století. Česká republika po přechodu z centrálně plánované ekonomiky zprvu odmítala poskytovat investiční pobídky, protože je považovala za nesystémový prvek v budované tržní ekonomice. Vzhledem k jejich poskytování jinými státy přistoupila k jejich poskytování nakonec i ČR. K poskytování investičních pobídek dochází až od roku 1998 a v roce 2000 vstupuje v platnost zákon o investičních podmínkách (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

5.1.2. Portfolio investice, vklady a úvěry

Mezinárodní pohyb kapitálu, uskutečňovaný nákupem zahraničních cenných papírů, se označuje jako portfolio investice neboli nepřímé investice. Investor si portfolio investice pořizuje za účelem vyššího zhodnocení, než by bylo možné ve vlastní zemi. Stejně jako při koupi akcií nebo obligací v tuzemsku nemá majitel portfolio investic žádnou možnost spolurozhodování na dění v podniku. Získává tak jen část výnosu, jehož bylo docílení použitím daného kapitálu (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

K velkému růstu portfolio investic došlo v první polovině 90. let. Portfolio investice jsou náchylné na ekonomické a sociální krize v určité zemi, příkladem mohou být Argentina, Brazílie a Turecko, kde v důsledku finanční krize a sociálních nepokojů nastal velký odliv portfolio investic (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Bankovní vklady neboli spekulativní kapitál se investuje do zemí, kde se předpokládá zhodnocení dané měny, do zemí s vyšší úrokovou sazbou nebo do ekonomicky stabilnějších zemí. Spekulativní kapitál však může finanční krizi, ke které dochází v důsledku jeho rychlého odlivu při poklesu úrokových sazeb, změnách kurzů, politické situaci a jiných negativních vlivech. Naopak jeho prudký nárůst podporuje inflaci, neboť domácí banky začnou nabízet větší množství peněz. Z rychlých reakcí spekulativního kapitálu na změny v dané ekonomice je patrné, že se jedná o krátkodobý kapitál. Negativní důsledek pro ekonomiku dané země mají i externí faktory, například zvýšení úrokových sazeb zahraničních bank, které odstartuje prudký odliv spekulativního kapitálu (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Vládní úvěry poskytují státy (vlády, centrální banky a jiné) jiným státům. Existují ale ještě úvěry, které poskytují mezinárodní finanční instituce, především Mezinárodní měnový fond a Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj. Dále existuje ještě jiné vládní i nevládní organizace, poskytující nekomerční úvěry za zvýhodněných podmínek (nižší úroková míra, delší doba splatnosti, možnost odkladu splátek atd.). na mezinárodní úrovni se rovněž vyskytují i soukromé úvěry, které se mezi subjekty z různých států pohybují na komerčních principech (tržní úroková míra) (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

5.1.3 Liberalizace mezinárodního pohybu kapitálu

Jak již bylo zmíněno liberalizace mezinárodního pohybu kapitálu, která se prosazuje v posledních desetiletích, má své světlé a stinné stránky. Celosvětovým přínosem je, že může být investován tam, kde bude nejefektivněji využit. Nutným předpokladem ale je, aby byl investován do podniků s co nejefektivnější produktivitou kapitálu. Tato podmínka je splněna pro přímé zahraniční investice, ovšem už ne pro krátkodobý kapitál, který se přesouvá mezi zeměmi v závislosti na rozdílu mezi jejich úrokovými sazbami neboli úrokovém diferenciu, který nemusí odrážet vyšší produktivitu kapitálu. Přesun krátkodobého kapitálu tedy může být výhodný pro daného investora, ovšem už ne z celosvětového hlediska. Přínosem volného pohybu kapitálu z hlediska individuální ekonomiky je růst objemu potenciálních investic, které mohou znamenat vyšší ekonomický růst. Dalším přínosem je snadnější přístup domácích podniků na zahraniční kapitálové trhy, čímž klesají náklady na financování ze zahraničí. Příliv zahraničního kapitálu může být provázen přílivem nových finančních technologií, které zefektivní domácí finanční systém (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Největší rizika spojená s velkým přílivem zahraničního kapitálu platí hlavně pro rozvojové ekonomiky. Nejzávažnějším rizikem jsou finanční krize, které už postihly i některé vyspělé ekonomiky, například Rusko v roce 1998. V důsledku liberalizace dochází k prudkým odlivům kapitálu, k přehnané reakci finančních trhů a kvůli obavám i k rozšíření krize do dosud zdravých ekonomik. Po náhlém odlivu zahraničního kapitálu, který sloužil pro financování značné části domácích investic, dochází často k hluboké recesi (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Vlivem finančních krizí v 90. letech se začíná přemýšlet o tom, jak zabránit nežádoucím důsledkům volného pohybu mezinárodního kapitálu. To vedlo na konci 90. let k požadavkům na zavedení kontroly kapitálových toků, směřujících přes hranice jednotlivých národních ekonomik. Tyto požadavky se týkaly především krátkodobého soukromého kapitálu. Návrhy se zaměřily na dvě možné oblasti: omezení přílivu kapitálu a snížení odlivu kapitálu. K omezení přílivu zahraničního kapitálu dochází díky pružnějším měnovým kurzům, které pro zahraniční investory nevytvářejí tak stabilní prostředí jako kurzy fixní. Další možností, jak omezit příliv kapitálu, je vyhnout se nevyvážené kombinaci měnové a fiskální politiky. Opatření ke snížení odlivu zahraničního kapitálu jsou problematičtější, neboť se ve většině případů jedná o soukromý kapitál. Mezinárodní měnový fond totiž prosazuje

zásadu, že jakákoli účast soukromého sektoru na prevenci finančních krizí musí být dobrovolná (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

6 Platební bilance a mezinárodní měnový systém

6.1 Platební bilance

Platební bilance je systematickým záznamem veškerých ekonomických transakcí (toků zboží, služeb, kapitálu a peněz) mezi domácí ekonomikou a zahraničím. Tyto toky zapříčiňují vznik devizové poptávky a nabídky na devizovém trhu. Platební bilance ovlivňuje ostatní klíčové makroekonomické veličiny, jako jsou hrubý domácí produkt, zaměstnanost, úroveň cen zboží a služeb, úroková míra a devizový kurs. Současně je platební bilance zpětně těmito makroekonomickými veličinami ovlivňována. Vývoj platební bilance poskytuje důležité informace pro rozhodování finančních manažerů a investorů (Durčáková, Mandel, 2010).

Ekonomické transakce ve většině případů vyvolávají příliv nebo odliv deviz. Veškeré položky, které jsou spojeny s tvorbou deviz, jsou kreditními položkami. Naopak ty transakce, které vedou k vynakládání deviz, jsou debetními položkami. K významným kreditním položkám České republiky patřily v minulosti automobily, tramvaje, trolejbusy, zařízení pro elektrárny, výnos z přepravy zemního plynu, příjmy z cestovního ruchu apod. Ke kreditním operacím patří i půjčky, které si české podniky berou v zahraničí. Mezi typické debetní položky české platební bilance patří například dovoz ropy, zemního plynu, letecké techniky, pobyt českých turistů v zahraničí nebo splátky vládních úvěrů od skupiny G-24 nebo Světové banky (Durčáková, Mandel, 2010).

6.1.1 Základní kategorie platební bilance

Platební bilanci můžeme z hlediska významu pro utváření poptávky a nabídky deviz na devizovém trhu rozdělit do třech základních kategorií, a to: 1) běžný účet platební bilance; 2) kapitálový a finanční účet platební bilance; 3) účet vyrovnávacích položek (Durčáková, Mandel, 2010).

Do běžného účtu platební bilance zahrnujeme pohyb zboží, služeb, výnosy spojené s mezinárodním pohybem kapitálu a pracovních sil a dále i jednostranné běžné převody (tj. nekapitálové transfery). Významnou součástí běžného účtu platební bilance je obchodní bilance, která zahrnuje vývoz zboží (kredit) a dovoz zboží (debet), které jsou dále komoditně

členěny do skupin: potraviny, nápoje a tabák, suroviny, paliva, tuky a oleje, chemikálie, tržní výrobky, stroje a dopravní prostředky, průmyslové výrobky a nezařazené zboží. V teritoriální struktuře je export a import sledován v rozdělení na průmyslové země a rozvojové země. V platební bilanci České republiky se mezinárodní pohyb zboží člení podle toho, zda jde o země s tranzitivní nebo státem řízenou ekonomikou, země vyspělých tržních ekonomik a rozvojové země. Vývoz a dovoz z (do) vyspělých tržních ekonomik je dále rozdělen na státy EU, státy ESVO a ostatní státy s vyspělou tržní ekonomikou. Rozdíl mezi exportem a importem zboží představuje saldo obchodní bilance (Durčáková, Mandel, 2010).

Další významnou část běžného účtu platební bilance je bilance služeb, která zachycuje pohyb služeb. Mezi nejvýznamnější položky v bilanci služeb patří nejčastěji mezinárodní doprava, zahraniční cestovní ruch a mezinárodní pojištění. Mezi služby se řadí také diplomatické, obchodní a vojenské zastoupení, spoje, filmové poplatky a další (Durčáková, Mandel, 2010).

V bilanci výnosů jsou zachyceny především výnosy a náklady spojené s investováním v zahraničí. Někdy může být považována za součást bilance služeb. Na straně kreditních položek jde zejména o výnosy z finančních aktiv a investování v zahraničí, ale i o příjmy rezidentů ze zaměstnání v cizině. Nejčastěji jde o zisky, úroky, dividendy a renty. Na straně debetních položek v případě ČR jsou významné zejména reinvestované zisky zahraničních firem v ČR. Dále jde o úroky placené domácími podniky do zahraničí z úvěrů přijatých od zahraničních bank a úroky, které platí komerční banky z přijatých úvěrů a depozit ze zahraničí. Patří sem rovněž příjmy nerezidentů zaměstnaných v domácí ekonomice (Durčáková, Mandel, 2010).

Do bilance běžných převodů (nekapitálových transferů) jsou zahrnuty jednostranné platby ze zahraničí (kreditní položky) nebo do zahraničí (debetní položky), které nevedou ke vzniku zahraničních pohledávek nebo závazků země. Běžné převody se člení na soukromé a vládní. Mezi typické soukromé převody běžného charakteru patří dědictví a dary, výživné, příspěvky zahraničním organizacím a institucím ze soukromých prostředků apod. (Durčáková, Mandel, 2010).

V běžném účtu nejsou obsaženy všechny transfery, ale pouze tzv. běžné transfery „nekapitálové“ povahy. Kapitálový účet zobrazuje pouze tzv. kapitálové transfery. Do transferů kapitálového charakteru spadají kapitálové transfery související s čerpáním zdrojů z EU, s převody majetku migrujícího obyvatelstva, s promíjením dluhů i s vlastnickými

právy k základním prostředkům. Spadají sem však i převody nevýrobních nefinančních hmotných aktiv a nehmotných práv, jako jsou patenty, autorská práva apod. Ostatní kapitálové transakce jsou zařazeny na finančním účtu platební bilance (Durčáková, Mandel, 2010).

Mezinárodní pohyb kapitálu zachycený na finančním účtu platební bilance se člení jednak z hlediska charakteru investování (přímé investice, portfolio investice a ostatní investice) a jednak z hlediska časového (dlouhodobý a krátkodobý kapitál). Kreditní položky představují dovoz kapitálu a debetní naopak vývoz kapitálu. O přímých zahraničních a portfolio investicích už bylo dosti řečeno v 5. kapitole. Do roku 2000 byly v ČR součástí portfoliových investic i tzv. finanční deriváty, kam patří termínové obchody, jako jsou například forwardy, swapy, futures a opce. Od roku 2001 však tvoří samostatnou část finančního účtu platební bilance. Pod ostatní kapitál řadíme poskytnuté a přijaté dlouhodobé úvěry podniků, obchodních bank, vlády, centrální banky a pohyby krátkodobého kapitálu (Durčáková, Mandel, 2010).

Účet vyrovnávacích položek se dále dělí na:

- a) účet chyb a opomenutí, který odráží často rozdílnou metodiku používanou v různých zemích při statistickém zjišťování položek platební bilance. Někdy jde také o položky, které nejsou přesně evidovány.
- b) účet oficiálních rezerv, který zaznamenává změny zlata a deviz v držbě oficiálních měnových institucí (Durčáková, Mandel, 2010).

„Devizové rezervy představují mezinárodní likviditu oficiálních měnových institucí“. Je tvořena likvidními devizovými aktivy v podobě zásob zlata, volně směnitelných měn, státními cennými papíry cizích vlád, popřípadě i jinými devizovými aktivy. Ke změně oficiálních devizových rezerv dochází zejména tehdy, když centrální banka nakupuje nebo prodává devizy za svoji národní měnu, ovlivňuje vývoj devizové poptávky a nabídky na devizovém trhu, čímž zpravidla stabilizuje vývoj kurzu své měny, případně ho ovlivňuje podle svých záměrů. Dalším důvodem změny devizových rezerv mohou být i půjčky centrální banky na mezinárodních trzích (Durčáková, Mandel, 2010).

6.2 Mezinárodní měnový fond

Mezinárodní měnový fond (dále MMF) vznikl spolu s Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj, známou také jako Světová Banka na základě mezinárodní dohody podepsané 22. 7. 1944 v Bretton Woods v USA. Obě tyto instituce měly posloužit pro rozvoj mezinárodní měnové spolupráce po blížícím se konci druhé světové války. Spolu s dvěma uvedenými organizacemi byla současně v Bretton Woods založena i Všeobecná dohoda o clech a obchodu (GATT), která měla s MMF a Světovou bankou tvořit ucelenou jednotku (Durčáková, Mandel, 2010).

Mezi 44 zakládajícími státy MMF nechybělo vedle všech vedoucích spojeneckých zemí z druhé světové války ani Československo. Všeobecnou podmínkou členství v MMF je členství ve Světové bance. Hlavními cíli je „podporovat mezinárodní měnovou spolupráci; usnadňovat rozmach a vyrovnaný růst mezinárodního obchodu za účelem podpory a udržování vysokého stupně zaměstnanosti a reálného důchodu i rozvoje výrobních zdrojů; podporovat kursovou stabilitu a čelit konkurenčnímu znehodnocování měny; napomáhat při rozvoji soustavy mnohostranného placení pro běžné transakce mezi členy a při odstraňování devizových omezení; umožnit členům dočasný přístup k všeobecným zdrojům MMF, aby mohli napravit poruchy ve vyrovnávání jejich platebních bilancí“. (Durčáková, Mandel, 2010). Od členských států je vyžadována volná směnitelnost národních měn vůči zahraničním měnám a dostupnost informací o změnách měnové i finanční politiky svých členů (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Dnes má MMF 187 členů. Každé členské zemi je stanoven členský podíl, tzv. kvóta. Výše kvóty vychází z ekonomického potenciálu země (výše HDP, míra zapojení do mezinárodního obchodu, výše devizových rezerv atd.). Od výše kvóty se mimo jiné odvozuje rozsah úvěru, který může daná země čerpat a váha hlasovacího práva (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

K činnostem prováděným MMF patří i provádění pravidelných konzultací s jednotlivými členskými zeměmi, na jejichž základě připraví zprávu, která je následně projednávána Radou výkonných ředitelů MMF. Rada výkonných ředitelů pouze vydává doporučení a hodnocení, kterými se jednotlivé země mohou, ale nemusí řídit. Cílem doporučení makroekonomických politik na světové úrovni. V zemích, kterým MMF poskytuje finanční pomoc, jsou doporučení ohledně hospodářské politiky závazná v tom

smyslu, že na stanovení výkonnostních kritérií závisí postupné uvolňování finančních prostředků (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

6.3 Světová banka

Světová banka je druhou finanční organizací, které vznikla v roce 1944 na základě brettonwoodských dohod. Původní Světová banka založená v roce 1944 vytvořila další specializované instituce, souhrnně se nazývající Skupina Světové banky. Do této skupiny patří čtyři následující instituce:

1. Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (IBRD) – je známá jako Světová banka, poskytuje úvěry a pomoc na pomoc a rozvoj středně bohatých a chudých zemí.
2. Mezinárodní sdružení pro rozvoj (IDA) – snaží se o snižování chudoby ve světě. Poskytuje bezúročné půjčky a další pomoc nejchudším zemím světa. Její prostředky většinou pocházejí z příspěvků bohatších členských zemí.
3. Mezinárodní finanční korporace (IFC) – financuje investice do soukromého sektoru a poskytuje technickou pomoc a konzultační služby vládám a podnikové sféře.
4. Agentura pro mnohostranné investiční záruky (MIGA) - podporuje zahraniční investice v rozvojových zemích prostřednictvím garancí, jimiž se zahraničním investorům zaručuje za ztráty způsobené neobchodními riziky (například válečné konflikty a zestátnění) (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Cílem Světové banky je zmírňovat chudobu a podporovat ekonomický a sociální rozvoj v rozvojových zemích. Světová banka poskytuje úvěry, technickou pomoc a poradenské služby vládám členských rozvojových zemí a zemí v procesu ekonomické transformace. Její úvěry se vyznačují výhodnějšími podmínkami než úvěry komerční (nižší úroky, v případě nejchudších zemí dokonce žádné, doba splatnosti až 40 let, možnost několikaletého odkladu první splátky (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Projekty financované Světovou bankou se zaměřují především na dodávky pitné vody, rozvoj dopravní a energetické infrastruktury, na řešení ekologických problémů, rozvoj zemědělství, zabezpečení zdravotní péče a vzdělání. Navrhují je a o půjčky žádají členské

země. Na financování projektu se Světová banka nepodílí v plné výši – část prostředků musí poskytnout sama členská země nebo je musí zajistit z jiných zdrojů. Na financování některých projektů se podílejí i další mezinárodní organizace, jako například MMF, Světová zdravotnická organizace nebo UNESCO (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Prostředky k financování svých aktivit získává Světová banka z prodeje vlastních obligací na mezinárodních kapitálových trzích. Dalšími finančními zdroji jsou výnosy z investic Světové banky, příjmy z poplatků členských zemí, příspěvky od bohatších zemí a splátky dříve poskytnutých úvěrů (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

7 Česká ekonomika po roce 1990

7.1 Transformace centrálně plánované ekonomiky

7.1.1 Transformace během trvání ČSFR

Začátek 90. let představuje pro Českou republiku, resp. Českou a Slovenskou federativní republiku (dále ČSFR), stejně jako pro další země bývalého východního bloku přechod od centrálně plánované ekonomiky k ekonomice tržní. Prováděné systémové změny byly doprovázeny hlubokou recesí. Na rozdíl od ostatních evropských transformujících se ekonomik transformace československé ekonomiky nebyla doprovázena výrazným nárůstem nezaměstnanosti a i inflační proces probíhal mírněji (Cihelková a kol., 1997).

Od roku 1990 se ČSFR začleňuje do světové ekonomiky na základě uplatňování obecného systému založeného na liberalizaci zahraničního obchodu, vnitřní směnitelnosti a plošně působících nástrojů (dovozní cla, dovozní přírážky, dovozní a vývozní licence, exportní prémie). Tato změna zajistila přísun zahraničního kapitálu, zejména přímých zahraničních investic, které sehrály důležitou roli v realizaci nezbytných strukturálních změn. V roce 1992 činil celkový rozsah přímých zahraničních investic 2,0 mld. USD, přičemž zdaleka největším investorem byla SRN (52,1). Nejvíce prostředků bylo investováno do výroby dopravních zařízení (automobily, výtahy), bankovníctví, potravinářského a chemického průmyslu. V ČSFR existovalo v té době 10 tisíc společných podniků (joint ventures) (Cihelková a kol., 1997).

Již na počátku transformace československé ekonomiky došlo k významným změnám v teritoriální struktuře jejího zahraničního obchodu. Zahraniční obchod (ZO) se uskutečňoval v největší míře s tradičními tržními ekonomikami (rozvinuté tržní ekonomiky: 63,1 % ZO, oproti 31,1 % v roce 1989; Evropské společenství: 45,7 % ZO, oproti 18,0 %). S dřívějšími obchodními partnery se obchodovalo podstatně méně. Obchodní bilance byla za rok 1992 pasivní ve výši 25,0 mld. Kčs (Cihelková a kol., 1997).

Toto období se označuje jako období transformační recese, která je typická pro všechny transformující se ekonomiky a kterou ČSFR prošla poměrně úspěšně. Kumulovaný pokles produkce (cca 13 %) byl v transformujících se zemích střední a východní Evropy nejmenší (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

7.1.2 Celní unie mezi ČR a SR

1. 1. 1993 se ČSFR rozpadá a vznikají dva samostatné státy Česká republika a Slovenská republika. Hlavním problémem pro obě země je pokles obchodu vzájemně mezi sebou. Důsledky tohoto problému jsou horší pro Slovensko, neboť je ekonomicky slabší a rozdělení ho tak připravilo o větší část z federálního rozpočtu. Slovensko tak ztrácí schopnost financovat tradičně vysoký obchodní schodek s Českou republikou. Tato skutečnost je po rozpadu východních trhů v letech 1990 – 1991 druhým velkým problémem pro transformující se české podniky (Cihelková a kol., 1997).

V krátkém období od 1. 1. 1993 do 7. 2. 1993 fungovala mezi ČR a SR měnová unie se společnou měnou korunou československou. Devizové rezervy bývalé Státní banky československé (SBČS) byly rozděleny mezi Českou národní banku (ČNB) a Národní banku Slovenska (NBS) ve stanoveném poměru 2:1. Současně byl rozdělen i systém vnitřní směnitelnosti koruny (Cihelková a kol., 1997).

Po zániku měnové unie a rozdělení národních měn byl na základě Platební smlouvy mezi ČR a SR s účinností od 8. 2. 1993 zaveden clearingový platební styk, který fungoval až do roku 1. 10. 1995. Platební smlouva přispěla ke stabilizaci vzájemného obchodu mezi ČR a SR a měla pozitivní vliv na existenci celní unie. Smlouva o celní unii, která byla připravována už před rozpadem ČSFR, vstoupila v platnost 3. 5. 1993. Celní unie je jedním z nových prvků spolupráce transformujících se ekonomik ve střední a východní Evropě. Výchozí podmínky jejího vzniku, tj. vnitrostátní charakter vzájemného obchodu mezi oběma federativními republikami v rámci původní ČSFR, realizace zahraničního obchodu v rámci původní ČSFR v podmínkách stejné celní nomenklatury a jednotného celního sazebníku, byly vymezeny článkem XXIV. Všeobecné dohody o clech a obchodu, resp. Světové obchodní organizace (Cihelková a kol., 1997).

Celní unie byla založena hlavně proto, aby se zachovaly silně rozvinuté obchodní vztahy, a tím o zmírnění dalšího šoku po úvodním propadu ekonomiky v důsledku zahájení transformačního procesu. Vznik celní unie byl rovněž podmínkou, kterou si stanovila ES v rámci Evropské dohody po rozdělení ČSFR. Po uzavření dohody o celní unii mohla ES počítat s neměnicí se situací v oblasti vnějších ekonomických vztahů (díky společnému celnímu tarifu). Díky celní unii se mohly vcelku bezproblémově převést původní asociační

dohody na ČR a SR. Evropské dohody ČR a SR s EU byly podepsány 4. 10. 1993 a ratifikovány 1. 2. 1995 (Cihelková a kol., 1997).

V roce 1993 ještě česká ekonomika stagnovala, ale v následujících dvou letech je už pro ni charakteristický růst. Rok 1996 však přináší zpomalení dynamiky hospodářského růstu, které v následujícím období přechází do fáze opětovné recese (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

7.1.3 Opětovná recese a následné oživení

K opětovné recese (1997 – 1999) došlo v reakci na špatnou hospodářskou politiku v první polovině 90. let. „Nárůst vnitřní a vnější nerovnováhy vyvolaný kromě jiného předstihem růstu mezd před růstem produktivity práce, zvyšováním dovozů s následným propadem běžného účtu platební bilance, nedořešenými vlastnickými vztahy, nedostatečným zajištěním hospodářského sektoru, opožděnou privatizací bankovního sektoru atd. donutil ČNB zpřísnit monetární politiku“. Tato monetární restrikce měla za následek hospodářskou recesi (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

Díky vyřešení výše uvedených problémů a výrazné podpoře zahraničních investic došlo k oživení ekonomiky, které v roce 2001 přešlo v konjunkturu, tzn., že toho roku vykazovala česká ekonomika vyšší HDP než na začátku transformace (tj. v roce 1989). Díky solidnímu ekonomickému růstu (4 – 5 %) ČR svou hospodářskou úroveň dohnala některé vyspělé státy EU („v roce 2005 předstihla ČR ve výši HDP/obyvatele vyjádřeném v paritě kupních sil Portugalsko“) (Kunešová, Cihelková a kol., 2006).

8 Analýza směny ČR

8.1 Vývoj

Česká republika patří mezi ekonomicky a průmyslově vyspělé části Evropy, zejména zpracovatelský průmysl je na velice vysoké úrovni. Od vzniku ČR (1993) do roku 2010 se obrat zahraničního obchodu zvýšil více než pětikrát. Ještě důležitější pro českou ekonomiku je fakt, že meziroční tempo růstu exportu během sledovaných období je větší než meziroční tempo růstu importu, což svědčí o kontinuálním zlepšování salda zahraničního obchodu. Od roku 2005, tedy rok po vstupu do EU dosáhla ČR historicky prvního kladného salda zahraničního obchodu. Od té doby má ČR saldo trvale kladné (Svatoš a kol., 2009).

Tabulka 1: Vývoj mezinárodní směny ČR v období 1993 – 2010 (v mld. Kč)

Ukazatel	1993	1996	1999	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Obrat	848	1356	1882	2578	3699	4249	4871	4880	4128	4912
Export	422	602	909	1252	1869	2145	2479	2474	2139	2518
Import	426	755	973	1326	1830	2105	2391	2406	1989	2394
Saldo	-4	-153	-64	-74	39	40	88	67,2	149,6	125
Krytí importu exportem (%)	98,9	79,9	93,4	94,4	102,1	101,9	103,7	102,7	107,6	105,3

Zdroj: Český statistický úřad

Z hlediska ekonomiky dané země můžeme zkoumat také podíl základních ukazatelů mezinárodní směny (obrat, export, import) na HDP. Při zkoumání uvedených ukazatelů pro ČR zjistíme, že obrat se pohybuje tradičně nad 100 %, což značí silnou závislost ekonomiky ČR na zahraničně obchodních aktivitách. Tento fakt nám potvrdí následující tabulka č. 2 (Svatoš a kol., 2009).

Tabulka 2: Vývoj podílu základních ukazatelů mezinárodní směny na HDP (v %)

Ukazatel	1996	1999	2002	2005	2006	2007	2008	2009
Obrat/HDP	81	90	105	124	131	138	132	114
Export/HDP	36	44	51	63	66	70	67	59
Import/HDP	45	47	54	61	65	68	65	55

Zdroj: Český statistický úřad

8.2 Komoditní struktura

Jak už bylo zmíněno v předešlé podkapitole, ČR je průmyslově vyspělá země. Toto tvrzení dokládá mimo jiné fakt, že komodity, které mají největší podíl na hodnotě vývozu ČR, jsou stroje a dopravní prostředky. Tato skupina zboží má nejvýznamnější podíl také na hodnotě českého dovozu. Tradičně silný dovoz představuje palivo energetického charakteru. V následujících dvou tabulkách je uvedena komoditní struktura mezinárodní směny ČR podle klasifikace zboží SITC - nejprve za rok 2009 a poté za rok 2010.

Tabulka 3: Komoditní struktura směny ČR dle klasifikace SITC za rok 2009 (v mil. Kč)

SITC	Název zboží	Obrat	Vývoz	Dovoz	Saldo
0	Potraviny a živá zvířata	180 809	73 908	106 901	- 32 993
1	Nápoje a tabák	29 608	16 156	13 452	2 704
2	Surové materiály, nepoživatelné, s výjimkou paliv	102 329	57 539	44 790	12 750
3	Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály	261 537	77 571	183 966	- 106 396
4	Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky	8 413	2 937	5 476	- 2 539
5	Chemikálie a příbuzné látky – jinde nezařazené	359 038	136 420	222 618	- 86 198
6	Tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	727 389	376 391	350 998	25 393
7	Stroje a dopravní prostředky	1 966 696	1 145 473	821 223	324 250
8	Průmyslové spotřební zboží	487 506	250 201	237 305	12 896
9	Komodity a předměty obchodu – jinde nezařazené	4 334	2 027	2 307	- 281
Suma		4 127 659	2 138 623	1 989 036	149 587

Zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 4: Komoditní struktura směny ČR dle klasifikace SITC za rok 2010 (v mil. Kč)

SITC	Název zboží	Obrat	Vývoz	Dovoz	Saldo
0	Potraviny a živá zvířata	191 230	78 066	113 164	- 35 098
1	Nápoje a tabák	31 287	16 864	14 423	2 442
2	Surové materiály, nepoživatelné, s výjimkou paliv	140 120	76 084	64 036	12 049
3	Minerální paliva, maziva a příbuzné materiály	322 698	93 581	229 117	- 135 536
4	Živočišné a rostlinné oleje, tuky a vosky	8 320	4 242	4 078	164
5	Chemikálie a příbuzné látky – jinde nezařazené	418 150	163 404	254 746	- 91 343
6	Tržní výrobky tříděné hlavně podle materiálu	867 956	438 809	429 147	9 662
7	Stroje a dopravní prostředky	2399 825	1 365 258	1 034 567	330 692
8	Průmyslové spotřební zboží	526 092	278 909	247 183	31 727
9	Komodity a předměty obchodu – jinde nezařazené	6 122	2 956	3 166	- 210
Suma		4 911 802	2 518 175	2 393 627	124 547

Zdroj: Český statistický úřad

8.3 Teritoriální struktura

Česká republika obchoduje s mnoha státy světa, avšak podíl jednotlivých států na směně ČR je velmi odlišný. Jak nám dokazuje následující tabulka č. 5, největší zastoupení na české směně mají vyspělé tržní ekonomiky, hlavně pak státy EU, jejichž podíl na mezinárodní směně ČR je 81 %, resp. 74 %.

Česká republika se orientuje hlavně na sousední země, s nimiž realizuje 52 % celkového vývozu a 41 % celkového dovozu. Podrobnější informace jsou uvedeny v tabulce č. 6. Hlavním zahraničním obchodním partnerem ČR je Německo, které dominuje jak vývozu, tak i dovozu ČR. S velkým odstupem následují Slovensko a Polsko. Tyto sousední země tedy opanují českou mezinárodní směnu (s výjimkou celosvětově silného dovozu z Číny), což ovšem představuje pro ČR velké riziko, neboť je česká ekonomika silně závislá na ekonomice uvedených partnerských zemí. Případná krize v těchto zemích by pak měla za následek přenos problémů také do ČR.

Tabulka 5: Teritoriální struktura směny ČR podle skupin zemí za rok 2010 (v mil. Kč)

Skupina zemí	Obrat	Index obratu ⁹⁾	Vývoz	Dovoz	Bilance
Vyspělé tržní ekonomiky	3 981 206	115,9	2 270 100	1 711 106	558 994
<i>Z toho EU</i>	3 629 613	115,6	2 111 552	1 518 062	593 490
Rozvojové ekonomiky	285 812	124,6	100 521	185 291	- 84 770
Evropské tranzitivní ekonomiky	27 593	112,6	20 224	7 369	12 855
Společenství nezávislých států	284 629	136,2	100 631	183 998	- 83 367
<i>Z toho Rusko</i>	197 162	129,5	67 405	129 757	- 62 352
Ostatní ¹⁰⁾	321 982	145,1	25 037	296 945	- 271 909
<i>Z toho Čína</i>	314 658	145,8	23 167	291 491	- 268 324
Nespecifikováno	10 581	115,7	1 663	8 918	- 7 255
Suma	4 911 802	119,0	2 518 175	2 393 627	124 547

Zdroj: Český statistický úřad

Tabulka 6: Směna ČR se sousedními zeměmi za rok 2010 (v mld. Kč)

Země	Vývoz	Podíl vývozu (%)	Dovoz	Podíl dovozu (%)
Německo	803	31,9	610,9	25,5
Slovensko	220,7	8,8	123,6	5,2
Polsko	155,1	6,2	153,6	6,4
Rakousko	118,2	4,7	80,8	3,4
Suma	1 297	51,5	968,9	40,5

Zdroj: Český statistický úřad

⁹⁾ Změna obratu oproti roku 2009, rok 2009 = 100

¹⁰⁾ Čína, KLDK, Kuba, Laos, Mongolsko, Vietnam

9 Závěr

Mezinárodní směna České republiky se neustále zlepšuje. Výjimkou byl rok 2009, kdy v důsledku celosvětové hospodářské krize poklesl obrat českého zahraničního obchodu oproti roku 2008 ze 4 880 mld. Kč na 4 128 mld. Kč. V roce 2010 již však obrat mezinárodního obchodu dosáhl opět svého maxima, a to 4 912 mld. Kč. Od vzniku ČR (1993), kdy činil pouhých 848 mld., narostl tedy tento ukazatel mezinárodní směny více než pětinasobně.

Podstatnější pro ekonomiku České republiky je fakt, že větší část z obratu tvoří vývoz. Do roku 2005 měla totiž ČR trvale záporné saldo zahraničního obchodu. Na změně k lepšímu měl velký vliv vstup ČR do Evropské unie (2004), neboť její členové byli vždy nejčastějšími zahraničními obchodními partnery a po vstupu do EU se obchod s nimi zjednodušil. Od roku 2005 má ČR saldo zahraničního obchodu již trvale kladné.

Česká republika patří mezi nejotevřenější ekonomiky světa, což nám dokládá podíl ukazatelů mezinárodní směny (obrat, vývoz a dovoz) na HDP, který se v ČR tradičně pohybuje nad 100 % a značí tak silnou závislost na mezinárodní směně.

ČR tradičně patří mezi vyspělé průmyslové státy světa, zvláště pak ve zpracovatelském průmyslu. Konkrétně české strojírenství představuje největší podíl na hodnotě vývozu ČR. Stroje a dopravní prostředky představují i největší podíl na dovozu. Tradičně silný má ČR dovoz paliv energetického charakteru.

Co se týká teritoriální struktury, tak ta je relativně velmi omezená. Česká republika sice obchoduje s mnoha státy světa, ovšem jejich zastoupení na mezinárodní směně ČR je velice rozdílné. Největší podíl na hodnotě obratu zahraničního obchodu tvoří vyspělé tržní ekonomiky, zejména státy Evropské unie, a to 81 %, resp. 74 %. Podíl uvedené skupiny států na hodnotě českého obratu byl nejvyšší již od počátku transformačního procesu centrálně plánované ekonomiky, tedy od počátku 90. let.

Ze států EU ČR nejvíce obchoduje se svými sousedními zeměmi, hlavně s Německem, Slovenskem a Polskem. Obchod s těmito třemi zeměmi tvoří 43 % celkového obratu mezinárodní směny ČR, což je riskantní, neboť je ČR velice závislá na uvedených ekonomikách a případná ekonomická krize v těchto zemích by se mohla snadno přenést do ČR. Právě přenos ekonomických krizí je největší hrozba pro otevřenou ekonomiku. Aktuálním příkladem této problematiky je celosvětová hospodářská krize vyvolaná krachem některých

bank v USA. Z USA se pak relativně rychle rozšířila do celého světa právě kvůli provázanosti daných ekonomik.

Každý stát by tedy měl realizovat svou zahraniční obchod ve více státech. Pro Českou republiku jsou nejlepšími obchodními partnery státy Evropské unie, s nimiž je stejně jako se sousedními zeměmi v celní unii a obchodování s nimi je také výhodné.

Další zajímavé teritorium pro českou mezinárodní směnu představují trhy ve východní Evropě, které tvořily před rokem 1989 v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci jednu z hlavních oblastí mezinárodní směny socialistických zemí, tedy i České republiky. Tyto trhy však ČR během transformace centrálně plánované ekonomiky opouštěla ve prospěch vyspělých západních trhů. V současnosti realizuje ČR v této oblasti významné obchodní činnosti hlavně s Ruskem, jejichž podíl na obratu zahraničního obchodu ČR činí 4 %. V roce 2010 zaznamenala česká směna s Ruskem a ostatními státy Společenství nezávislých států nárůst o 30 %, resp. 36 % oproti roku 2009. Saldo mezinárodního obchodu s těmito zeměmi je záporné.

Druhý nejvyšší obrat má Česká republika s tzv. „ostatními ekonomikami“, jejichž dominantním členem je Čína. Hodnota obratu české směny s Čínou činila v roce 2010 314 658 mil. Kč, tedy 6,4 %. Naprostou většinu tohoto obratu však tvoří dovoz (92,6 %), ke kterému dochází hlavně v důsledku levné pracovní síly.

Záporné saldo zahraničního obchodu má Česká republika s většinou skupin zemí. Výjimku tvoří akorát vyspělé tržní ekonomiky a v malé míře také evropské tranzitivní ekonomiky. Díky menšímu nárůstu mezinárodní směny s těmito dvěma skupinami zemí (16 %) oproti vyššímu nárůstu u ostatních skupin (až 46 %) pokleslo saldo oproti roku 2009 ze 150 mld. Kč na 125 mld. Kč. I přes tento pokles se ale ČR, pokud zůstane členem EU, nemusí s největší pravděpodobností obávat záporného salda, neboť u mezinárodní směny s ostatními členskými státy EU, které tvoří naše nejvýznamnější zahraniční obchodní partnery, má výrazně vyšší vývoz.

10 Seznam použitých zdrojů

Knižní publikace

BURIANOVÁ, Jaroslava a kol. *Učební texty z mikroekonomie I. část*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009. ISBN 978-80-213-1210-4.

CIHELKOVÁ, Eva a kol. *Světová ekonomika – základní nárys a vývoj*. 1. vyd. Praha: Management Press, 1997. ISBN 80-86006-48-4.

DURČÁKOVÁ, Jaroslava, MANDEL Martin. *Mezinárodní finance*. 4. vyd. Praha: Management Press, 2010. ISBN 978-80-7261-221-5.

JONÁŠ, Jiří. *Světová ekonomika na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Management Press, 2000. ISBN 80-7261-061-3.

KINDLEBERGER, Charles Poor. *Světová ekonomika*. 1. vyd. Praha: Academia, 1978.

KUNEŠOVÁ, Hana, CIHELKOVÁ, Eva a kol. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-455-4.

PAVELKA, Tomáš. *Makroekonomie: základní kurz*. 3. vyd. Slaný: Melandrium, 2007. ISBN 978-80-86175-58-4.

SOJKA, Milan a kol. *Česká ekonomika v evropských integračních procesech: vybrané problémy*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239-234-6.

SVATOŠ, Miroslav a kol. *Ekonomika agrárního sektoru*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009. ISBN 978-80-213-1846-5.

TOMŠÍK, Karel. *Světová ekonomika a její instituce*. 1. vyd. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2006. ISBN 80-213-1416-8

Studie

FRAIT, Jan, KOMÁREK, Luboš. *Kapitálové toky a měnové kurzy v globalizované ekonomice*. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha: Hlávkovo nadání, 1999.

Internetové zdroje

Český statistický úřad. *Zahraniční obchod*. [on-line]. [2011-01-24]. Dostupný z WWW:
<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zahranicni_obchod_ekon>

Ministerstvo průmyslu a obchodu. *Zahraniční obchod se službami*. [on-line]. [2011-02-05].
Dostupný z WWW:
< <http://www.mpo.cz/cz/zahranicni-obchod/zahranicni-obchod-se-sluzbami/>>

Ministerstvo průmyslu a obchodu. *Zelená linka pro export*. [on-line]. [2011-02-05].
Dostupný z WWW: <<http://www.mpo.cz/cz/zahranicni-obchod/podpora-exportu/>>

The International Monetary Fund. *About the IMF*. [on-line]. [2011-01-24]. Dostupný
z WWW: <<http://www.imf.org/external/about.htm>>

The World Bank. *About Us*. [on-line]. [2011-01-24]. Dostupný z WWW:
<<http://www.worldbank.org/about>>

11 Přílohy

11.1 Zelená linka pro export

Zelená linka pro export slouží k poskytování informací pro exportéry. Je to jeden z projektů exportní strategie České republiky pro období 2006 – 2010. Od jejího vzniku (květen 2006) bylo vyřízeno téměř 8 400 dotazů. Zelená linka je určena hlavně pro malé a střední firmy, které ještě nemají dostatek zkušeností s vývozem. Hlavním cílem tohoto projektu je tedy poskytovat informace, které usnadní exportní proces. „Společně se svou partnerskou službou, oficiálním portálem pro podnikání a export BusinessInfo.cz, tvoří také jednu ze základních informačních sítí Ministerstva průmyslu a obchodu, který je jejím zřizovatelem. Účinně tak zprostředkovává kontakt mezi podnikatelskou sférou a institucemi zabývajícími se podporou exportu“ (Ministerstvo průmyslu a obchodu).

Nejčastěji spolupracuje Zelená linka pro export s obchodně-ekonomickými úseky zastupitelských úřadů ČR v zahraničí a Českou agenturou na podporu obchodu Czech Trade. Hlavním oboustranným komunikačním zdrojem je výše uvedený portál pro podnikání a export BusinessInfo.cz (Ministerstvo průmyslu a obchodu).

11.2 Bariéry exportu služeb v zemích EU

V této podkapitole jsou uvedeny nejčastější názory na to, jaké překážky brání českým poskytovatelům služeb v expanzi do zemí Evropské unie. Průzkum provedlo v roce 2006 Ministerstvo průmyslu a obchodu, konkrétně Odbor vnitřního trhu a služeb EU. Výsledky průzkumu, které jsou uvedeny v následující tabulce, jsou ještě dále rozděleny do dvou skupin, a to na názory zastupitelských úřadů a názory vývozců.

Tabulka 7: Překážky z hlediska zastupitelských úřadů a vývozců

Překážky	Zastupitelské úřady	Vývozci
Administrativní / legislativní	Přechodné období pro volný pohyb osob, nutnost registrace, kapitálové omezení, získání certifikace, regulovaný trh práce	Certifikace, kvóty počtu fyzických osob, které mohou být v daném sektoru zaměstnány, kvóty na zastoupení zahraničního kapitálu
Obchodní	Vysoká cenová hladina, tvrdá konkurence, přesycení trhu, nedostupnost informací o obchodních partnerech, příliš malý trh	Vysoká konkurence na zahraničním trhu, regulace dodacích podmínek, kurzovní výkyvy
Při průniku na trh	Neznalost místního prostředí, příliš vysoké vstupní náklady, nedostatečné kapacity pro marketingové činnosti	Nedostatečná znalost trhu cizích zemí
Nedostatečná podnikatelská výkonnost	Nedostatečná finanční síla, nedostatečné kapitálové a personální vybavení podniku, nedostatečné exportní zkušenosti	Nedostatečné finanční prostředky pro realizaci a zlepšování podmínek, nedostatek financí na vývoj nových technologií
Kvalita lidských zdrojů	Jazyková vybavenost, manažerské schopnosti, podcenění marketingových aktivit	Horší manažerská aktivita u menších podniků, jazyková bariéra
Jiné	Zatěžující daňový a sociální systém, vysoké nároky na zaměstnavatele, punc „východní nedokonalosti“	Upřednostňování tuzemských poskytovatelů služeb, nedůvěra vůči zemím bývalého východního bloku

Zdroj: Ministerstvo průmyslu a obchodu